

5. Sim stsenariiv rozpadu Rosii [Seven scenarios of the collapse of Russia]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2346389-sim-scenariiv-rozpadu-rosii.html> (in Ukrainian).
6. Sumlennyi S. (2023). Yak rozpadatymetsia Rosiia ta chy varto tsoho ochikuvaty? [How will Russia disintegrate and should we expect it?]. URL: <https://tyzhden.ua/iak-rozpadatymetsia-rosiia-ta-chy-var-to-tsoho-ochikuvaty/> (in Ukrainian).
7. Alexei Navalny's death and the need to counter Vladimir Putin's totalitarian regime and its war on democracy. URL: <https://pace.coe.int/en/files/33511/html>
8. Deporting Ukrainian children and "Russifying" them is jeopardizing the future of Ukraine'. Le Monde. URL: [https://www.lemonde.fr/en/opinion/article/2022/08/05/deporting-ukrainian-children-and-russifying-them-is-jeopardizing-the-future-of-ukraine_5992568_23.html](https://web.archive.org/web/20230317175343/https://www.lemonde.fr/en/opinion/article/2022/08/05/deporting-ukrainian-children-and-russifying-them-is-jeopardizing-the-future-of-ukraine_5992568_23.html)
9. Henning Schluß (Hrsg.): Indoktrination und Erziehung. Aspekte der Rückseite der Pädagogik. VS-Verlag, Wiesbaden 2007. URL: https://www.researchgate.net/publication/266897039_Indoktrination_und_Erziehung_-_Aspekte_der_Ruckseite_der_Padagogik
10. UN says 'credible' reports Ukraine children transferred to Russia. Al Jazeera. URL: <https://www.aljazeera.com/news/2022/9/8/un-says-credible-reports-ukraine-children-transferred-to-russia>

DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2024.34.15>
УДК 1(477)(092)

Тетяна ШАМСУТДИНОВА-ЛЕБЕДЮК

кандидат філософських наук, доцент,
професор кафедри філософії,
Рівненський державний гуманітарний університет

ORCID: 0000-0001-9288-7005
Email: ta.sha@ukr.net

ФІЛОСОФСЬКА СПАДЩИНА ПАМФІЛА ЮРКЕВИЧА

Анотація. Стаття розкриває популяризацію Київським національним університетом української філософської думки та її видатних діячів, зокрема діяльність Памфіла Юркевича (1827-1874), видатного українського філософа і культурного діяча. Філософські ідеї мислителя є невід'ємною частиною безперервного національного наукового процесу, тому виникла нагальна потреба повернення їх із забуття та ґрунтовного осмислення філософської спадщини дозволить нам краще зрозуміти проблеми нашого суспільства в їх, насамперед, моральному прояві.

Памфіл Юркевич робить спробу сформуванню філософську систему («метафізику серця»), на основі синтезу платонізму, кантіанства та «святоотцівської» традиції. В основі цієї системи була філософська антропологія. Так, філософ виходить із установки, яка була характерна для тогочасного духовно-академічного філософування, про те, що розкриття метафізичних основ буття можливе лише через людську сутність. Тому предметом філософії, за П. Юркевичем, є людина, людський дух, а завданням філософії – зміцнення віри знаннями та переконаннями. Це був своєрідний переворот у розумінні предмету філософії, де в центрі уваги опинилася людина як найскладніший об'єкт пізнання світу, в душі якої криється таємниця її божественного походження.

Важливим аспектом філософії Памфіла Юркевича є поняття «ідеї», яке пронизує всю його творчість і дає зрозуміти, що є сутністю філософії. Для з'ясування цього філософ виділяє дух і свідомість. Він зазначає, що дух є набагато більше, ніж свідомість. Отож, філософія як розуміння духу, залежить від нього та намагається виявити основу осягнення навколишнього світу. Цією основою, на думку П.Д. Юркевича, є ідея. Ідея – зразкова форма дійсності, а не сама дійсність, або, інакше кажучи, дійсність, яку ми мислимо.

Ідея є те, чим предмети повинні бути. Між ідеями та явищами, вважає Юркевич, стоїть творча воля Бога і люди.

Філософ також вирізняє три сфери буття: світ ідей; світ створених окремих речей і розумних істот; феноменальне царство примарного існування. Ці три світи є не рівноцінними: світ ідей є визначальним стосовно двох інших.

Памфіл Юркевич створив цілісну філософсько-антропологічну концепцію про серце як визначальну основу фізичного та духовного життя людини. Адже в центрі його вчення є людина з двома її характеристиками – серцем і розумом. Розробляючи своє вчення про «серце», П. Юркевич великою мірою покладався на

авторитет Святого Письма. У серці також прихована таємниця сучасності людини, воно є містком, що пов'язує людину з Богом.

Ключові слова: українська філософія, кордоцентризм, антропологія, «філософія серця», «метафізика серця», «ідея».

Tetyana SHAMSUTDYNOVA-LEBEDYUK

Ph.D,

Associated Professor

Department of Philosophy

Rivne State University of the Humanities

THE PHILOSOPHICAL HERITAGE OF PAMFIL YURKEVYCH

Abstract. The article reveals the popularization of Ukrainian philosophical thought and its outstanding figures by the Kyiv National University, in particular the activities of Pamfil Yurkevich (1827-1874), an outstanding Ukrainian philosopher and cultural figure. Philosophical ideas of the thinker are an integral part of the continuous national scientific process, therefore there is an urgent need to return them from oblivion and a thorough understanding of the philosophical heritage will make it possible to reproduce its originality and significance both for the past and for the modern spiritual culture of the country's development period and will allow us to better to understand the problems of our society in their, first of all, moral manifestation.

Pamfil Yurkevich makes an attempt to form a philosophical system («metaphysics of the heart»), based on the synthesis of Platonism, Kantianism and the «Patriarchal» tradition. Philosophical anthropology was the basis of this system. Thus, the philosopher proceeds from the attitudes that were characteristic of the contemporary spiritual-academic philosophizing, that the disclosure of metaphysical foundations is possible only through the human essence. Therefore, the subject of philosophy, according to Yurkevich, is man, the human spirit, and the task of philosophy is to strengthen faith, knowledge and beliefs. It was a kind of revolution in the understanding of the subject of philosophy, where the focus was on man as the most complex object of knowledge in the world, in whose soul lies the secret of his divine origin.

An important aspect of Pamfil Yurkevich's philosophy is the concept of «idea», which permeates his entire work and makes it clear what is the essence of philosophy. To clarify this, the philosopher singles out spirit and consciousness. He points out that the spirit is much larger than consciousness. Therefore, philosophy as an understanding of the spirit depends on it and tries to make it the basis for understanding the world around us. According to P. D. Yurkevich, this basis is an idea. An idea is an exemplary form of reality, not reality itself, or, in other words, the reality we think.

Without recognition of the idea, according to the Ukrainian philosopher, the living and active consciousness of a person would have a distorted view of the world, because the directed human spirit would be divorced from its aesthetic, moral and religious aspirations.

An idea is what objects should be. Between ideas and phenomena, Yurkevich believed, is the creative will of God and people.

The philosopher also distinguishes three spheres of existence: the world of ideas; the world of created individual things and intelligent beings; the phenomenal realm of primordial realization. These three worlds are not equivalent: the world of ideas is determinative of the other two.

Pamfil Yurkevich created a comprehensive philosophical and anthropological concept of the heart as an important basis of a person's physical and spiritual life. because at the center of his teaching is a person with two characteristics - heart and mind. While developing his teaching about the «heart», P. Yurkevich relied heavily on the authority of the Holy Scriptures. The heart also hides the secret of man's modernity, it is the city that connects man with God.

Keywords: ukrainian philosophy, cordocentrism, anthropology, «philosophy of the heart», «metaphysics of the heart», «idea».

Постановка проблеми. У 2024 році Київський університет святкує своє 190-річчя. Попри численні зміни статусу з імператорського на державний, потім – на національний, університет продовжує відігравати важливу роль в освітньому науковому та загалом культурному житті України. З моменту свого заснування в 1834 році, Київський університет не тільки став символом освітньої традиції, але й активно сприяв розвитку і поширенню філософських знань,

адже першим факультетом новоствореного університету був саме філософський. Він став осередком підготовки професійних філософів високої кваліфікації, розвитку вітчизняної філософської думки.

У сучасних умовах глобалізації та розвитку інформаційних технологій факультет переосмислює свої підходи до викладання та наукової діяльності, щоб відповідати вимогам часу і залишатися конкурентоспроможним на світовому рівні. Це включає необ-

хідність більш активної участі в міжнародних програмах, залучення студентів і викладачів до обміну досвідом із закордонними партнерами, а також перед філософським факультетом, як і Київським університетом загалом, стоїть актуальне завдання – відновлення та визнання історичної спадщини, яка формувала філософське мислення в Україні і має прикладне значення для українського суспільства [3; 4; 5; 11; 13].

Чільне місце у цьому процесі відіграє кафедра української філософії та культури, яка почала свою історію зі здобуттям Україною своєї незалежності. На кафедру поклали важливі завдання: поглиблене дослідження української філософської думки, переосмислення багатьох актуальних проблем вітчизняної філософії та культури, а також введення нових спекурсів.

Для забезпечення навчального процесу викладачами кафедри, спільно з науковцями Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України, були підготовлені та видані перші в історії незалежної України підручники та хрестоматії з історії української філософії: «Історія філософії України: Хрестоматія» (1993) і «Історія філософії України: Підручник» (1994). Також були розроблені численні навчальні посібники, серед яких: Огородник І.В. «Нариси з історії філософії на Україні» (1991), Огородник І.В., Русин М.Ю. «Українська філософія в іменах» (1997), Огородник І. В. Історія філософської думки в Україні: Курс лекцій. (1999), «Україна: філософський спадок століть» (2000), Горський В.С., Кислюк К.В. Історія української філософії. Підручник. (2004), Семикрас В.В. Історія української філософії: курс лекцій навчальний посібник [електронне видання] (2021) та інші. Створені тексти стали типовими для використання в усіх навчально-освітніх закладах країни, сприяючи розвитку української філософської думки та культури.

Київський університет, як осередок філософської освіти, активно працює над тим, щоб повернути в академічний обіг імена, які мали визначальний вплив на формування національної інтелектуальної спадщини [4], але замовчувались в радянський період української історії. Саме до таких мислителів належить постать Памфіла Даниловича Юркевича (1827-1874), видатного українського філософа і культурного діяча.

Аналіз існуючих публікацій. У силу різних ідеологічних стереотипів філософська спадщина цього українського мислителя була піддана забуттю, а його ім'я зустрічалося хіба лише у працях науковців діаспори. До кінця 80-х років минулого століття не було надруковано жодної праці П. Юркевича, а його філософські ідеї майже не аналізувалися вітчизняними істориками філософії. Впродовж десятиріч вони залишалися в полоні ідеологічних штампів і шаблонів, позбавлені дослідницької уваги та об'єктивних оцінок. Проте, наприкінці ХХ ст. увагу дослідників-науковців привернула «філософія серця» своєю оригінальністю. Так, у цей період з'являються розвідки Тихолаза А. «Християнський платонізм Памфіла Юркевича», «Платон і платонізм у російській релі-

гійній філософії другої пол. ХІХ – поч. ХХ ст.» (2002), Тихолаза А.Г., Запорожця М.О. «Історичні уроки однієї суперечки (П. Юркевич проти М. Чернишевського)» (1992), Сарапіна О.В. «Спадщина Памфіла Юркевича: світовий і вітчизняний контекст» (1995). Була захищена дисертація Запорожцем М.О. «Критичний аналіз П. Юркевичем філософії матеріалізму» на здобуття вченого ступеня кандидата філософських наук (1994). Попри це, сьогодні є гостра потреба у відродженні та глибокому осмисленні філософської спадщини П. Юркевича, що дозволить не лише відновити її оригінальність і значимість для минулого, але й оцінити її вплив на сучасну духовну культуру України. Це сприятиме також кращому розумінню моральних проблем нашого суспільства в контексті модернізаційного періоду. Власне, саме таке завдання авторка визначає за мету даного дослідження.

Основна частина. Памфіл Данилович Юркевич залишив по собі невелику філософську спадщину. Це праці: «Ідея», «Серце та його значення в духовному житті людини, згідно з вченням Слова Божого», «З наук про людський дух», «Матеріалізм і завдання філософії», а також до спадку мислителя належить промова, виголошена в 1866 році на тему «Розум за вченням Платона і досвід за вченням Канта».

Памфіл Юркевич був релігійним філософом, тому основна увага його філософії була зосереджена на ідеї Бога. Для мислителя Бог був одночасно творцем світу, засновником світового порядку, втіленням абсолютного розуму та вищої мудрості, мірилом моральності людини й суспільства, а також духовною силою, що дарує людству віру, надію та любов. Інакше кажучи, в ідеї Бога зосереджено потойбічне таїнство, яке є охоронцем вічності та безсмертя [7, с. 341]. Бог є ідеальним зразком буття, загальним взірцем наслідування для всього людства. Але, одночасно, «Бог незримий для людського розуму, його не можна уявити або уподобити, він є кінцевою метою руху, але не самим рухом. Ми відчуваємо присутність Бога на кожному кроці нашого життя, але нічого не можемо сказати про нього, крім визнання, що він є. Єдиною силою, що підтримує зв'язок людини з Богом, вчить релігія, є Віра. Однак, віра може бути сліпою і тоді вона закриває шлях до богопізнання, стає зброєю дикого фанатизму та фарисейства» [12, с. 14]. Справжнє призначення віри не в тому, щоб відкрити людям Бога, а у тому, щоб вказати їм шлях до нього.

Отже, саме віра, на думку П. Юркевича, допоможе людині знайти оптимальний варіант власного морального вибору і свого покликання в житті.

Памфіл Юркевич ставить складні завдання перед філософією, адже не тільки для нього, але й для багатьох видатних філософів світу філософія завжди була пов'язана з особистістю мислителя й рефлексією його внутрішнього світу; світлом, що йде з глибин душі до розуму. Це ми можемо прослідкувати у філософських поглядах багатьох філософів, зокрема Сократа, Платона, Сковороди. Саме їх ідеї вплинули на світогляд Памфіла Юркевича. Так, будучи прихильником вчення Платона, мислитель вважав,

що завдання філософії – зміцнити віру знаннями та переконаннями, а найвища мета пізнання – знайти шлях до Бога та тільки тоді, коли людина буде це усвідомлювати, вона зможе знайти для себе істину.

У творі «Ідея» Юркевич стверджував, що філософію необхідно підняти у «метафізичну височину безумовної Божественної ідеї», туди, де «знання зустрічається з вірою» [12, с. 254]. Це стало основною програмою його філософської творчості.

Юркевич також теоретично узагальнює трьохсотрічну традицію історії української філософії, вважаючи, що філософія є, насамперед філософуванням, тобто роздумами, викликаними переживаннями мислителя. Це був у розумінні предмета філософії своєрідний переворот – у центрі уваги опинилася людина як найскладніший об'єкт пізнання світу, в душі якої криється таємниця її божественного походження.

Людина, за вченням Юркевича, сама повинна вчитися себе пізнавати. Пізнати себе – це самопізнання своєї духовної сутності, відкриття в ній ідеального первоначала. Одночасно це процес морального самовдосконалення, духовного очищення людини і повернення її до Бога. Ніхто цього не зможе зробити за людину, якщо вона не буде відчувати в собі потяг до цього [12, с. 255]. Релігія, філософія, наука, мораль, мистецтво, суспільна думка можуть лише сприяти пробудженню свідомості цієї потреби, навчити, що треба для цього зробити, але не зможуть примусити людину йти до Бога, шукати ідеали в житті всупереч своєму світогляду та переконанням. Можна навчити людину того, що, коли вона стикається з чужим горем, то треба допомогти, чим можеш. Але ніякі знання не допоможуть навчити її плакати, страждати, сприймати чужу біду як власну, якщо в неї не визріє почуття людськості та готовності до внутрішнього подвигу [12, с. 255].

П. Юркевич розглядає пізнання як завдання розуму знайти у речах духовну сутність, тобто ідеальне першоначало їх походження. За вченням філософа, такі поняття як Бог, дух, душа, вічність, безсмертя – це не символічні знахідки нашого розуму, а відображення невідомі нашій свідомості надприродної реальності, що знаходиться за межами наших відчуттів. Заперечувати реальність, або оголосити, що вона «непізнанна, це те ж саме, що відірвати дерево від його коренів, визнавати існування людини і одночасно відкинути думку про реальне існування засновників її роду» [12, с. 257]. П. Юркевич не погоджується з думкою Канта, що пізнання «речі в собі», або правди, неможливо навіть для чистого розуму, тому що прагнути досягнути потойбічне – значить опинитися у полі мрії і тіней.

Важливим аспектом філософії Памфіла Юркевича є поняття «ідеї», яка пронизує всю його творчість. Загалом питання «ідеї» є ключовим для українського філософа, оскільки воно є ключем до з'ясування сутності філософії та її особливостей. Для з'ясування, що є філософія, П. Юркевич виділяє дух і свідомість. Так, він зазначає, що дух є набагато бі-

льше, аніж свідомість, тобто він є дійсний існуючий предмет, реальна субстанція, яка в своїх іпостасях і діях містить набагато більше, ніж скільки може увійти в свідомість [12, с. 255]. Отже, філософія як розуміння духу залежить від нього, оскільки він є ширшим за свідомість. Тому дух виступає абсолютною основою будь-якої реальності. Філософія, звертаючись до осягнення навколишнього світу, прагне виявити цю основу. На думку П.Д. Юркевича, цією основою є ідея. Ідея є зразковою формою реальності, а не самою реальністю, або, іншими словами, це реальність, яку ми мислимо [12, с. 257].

Без визнання ідеї, вважав український філософ, жива і діяльна свідомість людини мала б деформоване уявлення про світ, тому що людський дух змушений був би розлучитися при цьому зі своїми естетичними, моральними і релігійними прагненнями [12, с. 258]. Предмети пізнання нашого розуму – «ідеї» – визначають усю діяльність і творчість суб'єкта. Але «буття ідеї» це не ствердження, що ідея «існує» так, як «існують» матеріальні об'єкти. Ідея не є те ж саме, що всі предмети в світі. «Ідея має буття ідеальне, вона не є щось субстанційне та реальне, а тільки мислимо» [12, с. 258]. Вона – лише прообраз реальності. В ідеї ототожнюється мислення та буття. Сама ідея пізнається як основа, закон і норма явища. Ідея є те, чим предмети повинні бути. Між ідеями та явищами, вважав Юркевич, стоїть творча воля Бога і люди [12, с. 258].

Памфіл Юркевич вважав, що процес пізнання та осягнення ідеї відбувається у трьох формах:

1) *пізнання через уявлення* – це найнижча і найпростіша форма, яка пов'язана з ірраціональним спогляданням. Відповідність мислення і буття у цьому сенсі відзначається крайньою розбіжністю. Уявлення формується відповідно до суб'єктивних асоціацій і тому віддзеркалює швидше не образ речі, що пізнається, а образ людини, яка здійснює акт пізнання.

2) *пізнання через поняття* – це більш високий рівень пізнавальної діяльності, але й на ньому не досягається певної відповідності між мисленням і буттям. Звичайно, у межах цієї форми пізнання звільняється від суб'єктивізму. За допомогою розсудку, який здатний до аналізу і синтезу окремих ознак конкретної речі, стає можливим пізнати сутність її, виявити те, що виокремлює від інших речей і без чого вона не могла б бути самою собою [6, с. 145–146].

Він розділяє поняття та ідею. У понятті зосереджені всі набуті свідомістю знання про речі впродовж всього їх існування. Воно є відображенням об'єктивного змісту речей та їх ества. Коли ж ми в речах намагаємося знайти ідеальне первоначало, розумну необхідність, те, заради чого, або мету їх виникнення, то ми переходимо від поняття до ідеї: тут думка стає над предметом, передусь його виникненню, викликає потребу у його виникненні. У понятті мислення і буття зв'язані з боку відображення, або між ними існує послідовність теоретико-пізнавального характеру, а саме, що тут є первинним. В ідеї мислення і буття ототожнюється. Інакше

кажучи, тут розум стає дійсним, а дійсність розумною. Ідея перебуває за межами логіки, її буття не потребує доказів або інших засобів обґрунтування. В ідеї предмет розуміється в «цілісному образі», в гармонії та повноті буття. Ідея не є силою, що викликає їх народжених. Однак, як ідея, не будучи силою, може опанувати світ? «Потік речей, – пише Юркевич, – підлягає вимогам ідеї в залежності від передозначення творчої волі, яка поставляє цей світ як «влада виконавча», тоді як ідея є «влада законодавча»» [12, с. 259]. Як можна зрозуміти з цієї думки, Юркевич визнає за ідеєю право нормативного начала, що визнає межі можливостей буття речей. Але реальний стан речей, рівень реалізації можливостей, закладених в їх основі, нарешті, форма уречевлювання ідеї залежатиме від творчої волі розуму, його здібностей практичних інтересів та духовно-етичних ідеалів.

Таким чином, між ідеями і їх і набуттям стають люди які також є оберненими формами своєї ідеї. Тому Юркевич вирізняє три сфери буття:

- царство ідей, або вічної правди, де безроздільно панує світло Божої волі та світового розуму;
- ноуменальне царство, або світ створених окремих речей і розумних істот, які вже є інобуттям своїх ідей і навіть можуть прийняти спотворені форми існування;
- феноменальне царство примарного існування, де панує воля людей, яка намагається надбання практики та досвіду поставити вище ідеї, а саму ідею позбавити духовності та ідеалів [12, с. 256].

Ці три світи не рівноцінні: світ ідей є визначальним стосовно двох інших. «Бог творить світ з огляду на ідею як на першообрази ідей», а «предмети досвіду виявляються позбавленими істинного буття» [12, с. 256].

Завершується пізнання на вищій стадії.

3) *пізнання через ідею* – на цьому рівні за сприяння розуму синтезуються досягнення розсудкового пізнання в певний цілісний світогляд, це доповнює одержані знання пізнанням і вірою у вищий світ – вірою у Бога, у безсмертя душі і в призначення людини [6, с. 145-146].

П. Юркевич в основу свого вчення про пізнання істини кладе історико-філософську традицію. Спираючись на це, він виокремлює дві конкуруючі одна з одною позиції.

Перша позиція стверджує, що дух здатний пізнати істину. Цей постулат найяскравіше представлений у філософії Платона, зокрема в його вченні про розум та ідеї.

Друга позиція заперечує таку можливість, стверджуючи, що ми можемо досягнути лише загальнознанні, але не істинні знання. Цю точку зору відстоював І. Кант у своєму вченні про досвід, яке протиставлялося філософії Платона. Памфіл Данилович найбільше критикував І. Канта за те, що його погляди могли призвести до крайнього скептицизму у філософській науці.

Памфіл Юркевич серед цих двох позицій стає на сторону Платона. Адже його «філософською опо-

рою ... був платонізм, а пробним каменем, на якому так тонко відточувалась його думка, була критика Канта» [10, с. 69]. Як відомо, Платон вважав, що всі предмети є лише блідими копіями ідей. Памфіл Юркевич поділяє цю думку Платона. Ідея є тим, чим повинен бути предмет, вона приховує в собі правду. «Правду не можна ані утворити, ані вигадати. Їй належить вічне «є», і мислення особи є лише прагнення до пізнання ідеї» [12, с. 262].

Філософ вважав, що вчення Платона про пізнання складає осягнення ідеї. Адже «ідея» існує вічно, а не виникає подібно уявленню чи поняттю у результаті діяльності суб'єкта [9, с. 32]. Діяльність суб'єкта визначається ідеями. Перед суб'єктом стоїть завдання осягнути, пізнати ідею. На цьому шляху суб'єкт повинен подумки абстрагуватись від усього мінливого, подібно фізику, який мислить рух тіла в ідеальному просторі. «Ця ідеальна точка, до якої прагне суб'єкт є істина, є ідея. Вона існує для загального розуму. Вона висловлює не те, що ми можемо відчувати щодо даної речі, а те, що є в самій речі, або те, чим є сама річ, істинно суще» [12, с. 265].

Отже, продовжуючи Платонову інтерпретацію тлумачення ідеї як об'єктивно-реальної життєдайної сутності речі, закони і норми її розвитку, перевіряючи істинність платонівської метафізики з позицій протицизму, Юркевич здійснює свій філософський вибір на користь ідеалізму платонівського типу.

У філософській спадщині Памфіла Даниловича Юркевича одне з чільних місць посідає філософсько-антропологічна концепція про серце як визначальну основу фізичного та духовного життя людини. Юркевич пропонує досить оригінальний і не «типовий для його епохи погляд на людину як на конкретну індивідуальність, котрий аж ніяк не вписувався ні в матеріалістичні, ні в ідеалістичні антропологічні теорії того часу» [1, с. 160].

Спираючись на Святе Письмо, П. Юркевич розглядає серце «як осередок духовного життя, яке визначає сутність людської особистості. Серце є охоронцем, скарбником і носієм усіх тілесних сил людини. Серце виступає осередком душевного й духовного життя людини. Серце є органом різноманітних душевних хвилювань, почувань, пристрастей. Серце виступає центром морального життя людини, скрижалем, на якому викарбуваний природний моральний закон. Серце є вихідним пунктом всього доброго і злого у словах, думках і вчинках людей» [12, с. 254].

Пафос філософського посылу Юркевич спрямовує проти раціоналістичних спроб звести сутність душі, увесь духовний світ до мислення, так-як у такому випадку знімається проблема людської індивідуальності, а залишається якась абстрактна людина, котра ніде і ніколи не існувала, якість колективне «ми», а не індивідуальне «я» [8].

Ця ідея не була несподіванкою, вона відома ще стародавнім мислителям, які свідомо розмежовували в людини дві її чисто людські функції: функцію мозку як органу свідомості і функцію серця як органу

душі. Про це писали Григорій Сковорода і Пантелеймон Куліш [2, с. 28].

На відміну від своїх ідейних попередників, Юркевич не обмежувався констатацією визнання серця як функції духу.

Віддаючи перевагу серцю перед розумом, Юркевич застерігає, що це не стосується порівняння їх пізнавальних можливостей. «Пізнання серця йде з глибини духовного світу людини у таких мовних формах як передчуття, передвіщування тощо, які дають поштовхи до знань але не можуть бути знанням через свою алегоричну природу» [12, с. 253]. Розум, на відміну від серця, оперує формами мислення, які перетворюють об'єктивно існуючі речі та зв'язки між ними в систему понять і категорій, або в знання [7, с. 54].

Чимало видатних мислителів, вчених, діячів культури стверджували, що нерідко своїми ідеями, які згодом стали змістом їхнього життя, вони зобов'язані своєму серцю, а розум надавав їм логічної ясності, переконливості і закінченості. Особливо це стосується релігії мистецтва поезії та філософії.

У серці прихована таємниця сутності людини, це міст, що зв'язує її з Богом. «Основа релігійної свідомості людського роду, – пише Юркевич, – лежить у серці людини» [12, с. 254]. І далі: «...яке б значення не мала думка про Бога, ... ми повинні визнати, що не до цього Бога звертається людина в своєму релігійному почутті, не перед цим Богом вона впливає скорботу своєї душі, падає на коліна і молиться. Серце людини підноситься у вірі й молитві до такої істоти, яка може слухати його ридання і полегшувати його страждання» [12, с. 254]. У цих словах ми чуємо ідею пантеїстичної думки, про яку говорили у свій час І. Вишенський, Г. Сковорода і П. Куліш, що слово, з яким людина звертається до Бога, повинно йти від серця, а не від розуму, що воно буде почути лише тоді, коли стане благанням, відчайдушним криком про допомогу, останньою надією на спасіння, повним визначенням своїх гріхів і щирим бажанням очищення [7, с. 324].

Юркевич робить висновок, що світ як система явищ життєдайних, повних краси й знаменності, існує й відкривається найперше для глибокого серця, а вже звідси для розуміючого мислення [12, с. 258]. Завдання, що їх вирішує мислення, виникають урешті-решт не з впливів зовнішнього світу, а із спонук і нездоланих вимог серця. З усього цього він робить два принципово важливі висновки для розуміння суті його «філософії серця»:

1) серце може виражати, знаходити й досить своєрідно розуміти такі душевні стани, котрі за своєю ніжністю, духовністю й життєдайністю недоступні абстрактному знанню розуму;

2) поняття й абстрактне знання розуму, оскільки воно стає нашим душевним станом, а не залишається абстрактним образом зовнішніх предметів, відкривається або дає себе відчувати й помічати не в голові, а в серці [12, с. 257–258].

Отже, для Юркевича «серце» не нижча, а, навпаки, вища функція буття людини. Воно не підсві-

доме, а скоріше надсвідоме, до певної міри, на це він особливо звертає увагу, глибше, ніж розум приховує таємницю ясності та відвертості моральних вчинків та інших проявів людськості. Стан серця є весь душевний стан людини, який ніколи не зможе бути розкритий словом.

Памфіл Юркевич робить спробу сформуванню філософську систему («метафізику серця»), на основі синтезу платонізму, кантіанства та «святоотцівської» традиції. В основі цієї системи була філософська антропологія. Так, філософ виходить із установки, яка була характерна для тогочасного духовно-академічного філософствування, що розкриття метафізичних основ буття можливе лише через людську сутність.

Висновки. Таким чином, відновлення пам'яті про таких видатних особистостей, як Памфіл Юркевич, у тому числі у контексті дослідження інтелектуальної історії Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 190 років якому відзначається у цьому 2024 р., є важливим кроком у збереженні і розвитку української філософської традиції. Київський університет, як осередок філософської освіти, активно працює над тим, щоб повернути в академічний обіг імена, які мали визначальний вплив на формування національної інтелектуальної спадщини українців.

1. Арістова А. П. Юркевич: релігія як духовне завдання людства. *Спадщина Памфіла Юркевича: світовий і вітчизняний контекст*. Зб. Наук. праць. К.: KM Academia, 1995. С. 159–169.
2. Бичко І. Кордоцентрична філософія в Україні і в Західній Європі. *Український Світ*, ч. 7–12. К.: [б.в.], 2002. С. 28–31.
3. Грабовська І. Національна освіта в контексті сучасності. *Україна – крок у XXI століття (Соціально-політичний аналіз)*. URL: https://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=EC&P21DBN=EC&R21DBN=1&R21DBN=2&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20
4. Грабовська І. Про університет, філософію та час (до 175-річчя Київського національного університету імені Тараса Шевченка). URL: <http://www.kontrast.org.ua> ...
5. Грабовська І., Грабовський С. До філософських підстав осмислення проблеми суб'єктності України. *Українознавство*. № 3(88), 2023. С. 143–158.
6. Горський В. С. Історія української філософії. К.: Либідь, 2004. 486 с.
7. Кондратюк Л. Етичні пошуки Памфіла Юркевича. *Наукові записки. Сер.: Історія*. Тернопільський держ. пед. ун-т. Тернопіль: [б.в.], 1997. Вип.4. С. 314–323.
8. Кралюк П. Дилема української філософії: «філософія серця» чи «філософія розуму». URL: <https://kulturolog.org.ua/publications/p-article/759-pkraluk1.html/>.
9. Семикрас В. В. Історія української філософії: курс лекцій навчальний посібник [електронне видання] К., 2021. URL: